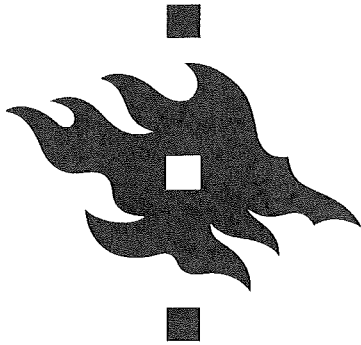

SAMP. 6.10.2017

1(5)

Elina Oinas

Helsingissä 28.9. 2017

Professori

Sosiologia, Svenska social- och kommunalhögskolan, Helsingin yliopisto

PL 12

00014 Helsingin yliopisto

elina.oinas@helsinki.fi

Vastaanottaja:

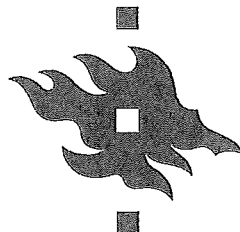
University of Lapland

Faculty of Social Sciences

P.O. Box 122, FI-96101 Rovaniemi, FINLAND

Lausunto: Väitöskirja, Marjo Liukkosen, sosiologia, Lapin yliopisto

Tiedekunnan pyynnöstä olen toiminut Marjo Liukkosen väitöskirjan *Hennalan naismurhat. Sosiologian väitöskirjan käsikirjoitus* esitarkastajana. Toimin 2016 Liukkosen samaa aihetta käsittelevän liseniaatintyön tarkastajana, joten työ on minulle varsin tuttu. Sitä ei ole kovinkaan perusteellisesti muokattu aiemmasta versiosta. Tarkasteluni tulos on, että työ vastaa sosiologian alan väitöskirjalta edellytettyä tieteellistä tasoa, joten voin puoltaa painatusluvan myöntämistä. Työssä on joitakin puutteita, joihin toivon kirjoittajan kiinnittävän huomiota ja pieniä yksityiskohtia, joihin toivon kirjoittajan tekevän vielä muutoksia ennen painatusta, mutta nämä eivät ole keskeisiä työn riittävän laadun kannalta. Voin varauksitta suositaa työn hyväksymistä tällaisenaankin.

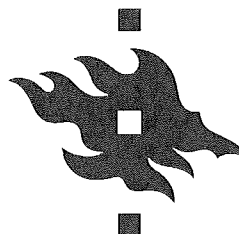

Työ on aiheeltaan erittäin mielenkiintoinen. Kuten aiempi lissensiaatintutkielma, se keskittyy Lahdessa sijainneen Hennalan sotavankileirin tapahtumiin ja erityisesti leirin naisvankien kohtaloihin toukokuussa 1918. Se sijoittuu historiallisen sosiologian ja feministisen sosiologian kentille. Arvioin käsikirjoitusta nimenomaan sosiologina enkä historioitsijana, mikä on tämän työn arvioinnin kohdalla olennainen rajaus. Historiantutkimuksen asiantuntijan toivon keskittyvän työn laatuun niiltä osin, joihin oma asiantuntemukseni ei riitä.

Työ on hienosti rajattu ja sen kysymyksenasettelu osoittaa tekijän omaavan sosiologista silmää ja ammattitaitoa. Sosiologisesti mielenkiintoinen tapa virittää tarkasteluasetelma siten, että yhden kuukauden tapahtumia tulkitaan sekä Hennalaan liittyvän mikrohistorian että yleisen ajankuvan valossa, on oivaltava. Liukkonen koko työn ajan osoittaa eri tavoin, miten muihin leireihin verrattuna erityisen laajamittainen naisvankien teloittaminen oli kytköksissä yhteiskunnalliseen ajatteluun, esimerkiksi eugeniikkaan, ja Hennalan erityisolosuhteisiin. Hennalan juuri toukokuun 1918 tapahtumat ovat mielenkiintoinen ja toimiva valinta tutkimuksen kohteeksi, ja Liukkonen perustelee Hennalan ja tuon ajankohdan hyvin.

Lähestymistapa osoittaa, että Liukkonen on taitava historiallisen sosiologian tulkitsija: hän tekee yhden kuukauden tapahtumien huolellisen taustoituksen ja lähitarkastelun avulla tulkinnan ajankuvasta, jossa mahdolliset, ja hyvin uskottavat selitykset miten Hennalan murhat mahdollistuivat, saavat selkeän hahmon. Tutkimuksen kysymyksenasettelu saa tosin eri kohdissa hiukan vaihtelevia muotoja. Eräässä kohdassa ehdotetaan, että ”keskiössä ovat naisten *kokemukset* vankileirillä toukokuussa 1918” mikä ei ole paras mahdollinen sanavalinta, sillä aineiston puitteissa nimenomaan kokemuspuolta ei voitane kartoittaa, eikä moiseen kysymykseen tällä aineistolla pystytäkään vastaamaan. Työ nostaa naisen aseman keskiöön, mikä on tärkeää vuoden 1918-tutkimuksen kentällä. Liukkosen sanavalintojen vaihtelevuus sisältää myös asian eri puolet, ilmaisun kirjavuus on sekä vahvuus että heikkous. Teksti on elävää, lukijaystävällistä ja avaa sotavankileirin olosuhteita ja ajan ilmiötä todennäköisesti sekä muille tutkijoille että laajemmalle yleisölle kiinnostavalla tavalla. Tieteellisenä tekstinä tutkimus kuitenkin kärsii epätarkkuudesta. On varsin häiritsevää, ettei lukija saa selkeitä määritelmiä ja johdonmukaista käsittelyä edes keskeisimpien käsitteiden osalta. Esimerkiksi käsite murha, tai leirin erilaiset nimeämiset, olisi pitänyt avata huolella.

Työn teoreettinen viitekehys on varsin niukasti, mutta toisaalta ansiokkaasti selkeästi käsitelty. Pääasiat selvitetään ymmärrettävästi, mikä on ansiokasta erityisesti foucault’laisessa viitekehyksessä. Työn kerrotaan seuraavan historiallisen sosiologian perinnettä, tukeutuen erityisesti turkulaiseen koulukuntaan. Työhön on lisätty viitteitä Risto Alapuron tuotantoon, mutta sitä ei erityisemmin hyödynnetä. Lisäksi mainitaan feministinen tutkimus ja Foucault’n valtat teoriat sekä jälkikolonialinen teoria. Myös kriminologian perinteisiin viitataan, mutta lopulta kirjoittaja sijoittaa tutkimuksen jälkistrukturalististen feminististen teorioiden kentälle. Tämä onkin suositeltavaa ja kehys tukee johtopäätöksiä ja analyysiä, mutta sitä ei käytetä kovin

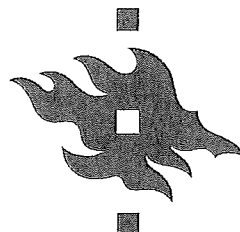
johdonmukaisesti. Teoriaosuuden ohuus johtaa hiukan epätasaiseen aineistonkäsittelyyn, mutta kaiken kaikkiaan näen, että valittu teoriakehys on riittävä tämän työn tavoitteiden kannalta.

Vaikka Liukkonen tekeekin varsin omaperäistä ja uskottavaa aineistoluentaa, sen ankkuroiminen muuhun vastaavaan tutkimukseen ja keskusteluun vahvistaisi nyt esitettyjä johtopäätöksiä. Erityisesti ailahteleminen kuvailevan ja realistisen, faktualisoivan sävyn ja konstruktivistisemmän otteen välillä on häiritsevää kautta työn, vaikka näenkin, että häilyvyyttä on karsittu sitten lisensoitettuna. Näen siis teoreettisen kehyksen valinnan onnistuneena, mutta sitä voisi hyödyntää syvällisemmin ja johdonmukaisemmin.

Liukkonen kartoittaa kohtuullisen huolellisesti aiemman relevantin tutkimuksen aiheesta. Tämä osuus on kuitenkin varsin luettelomaisesti tehty, kuin asia haluttaisiin hoitaa pois alta, eikä aiemmasta tutkimuksesta näytä kumpuavan inspiroivia aihioita. Oman aineistoluennan aikana muiden töihin palataan varsin niukasti, mikä on hiukan sääli, sillä pohdinta uusista ja poikkeavista tulkinnoista olisi mielenkiintoista ja uskon Liukkoson pystyvän aineistonsa pohjalta siihen. Lopun Kuvio 6 (s. 215) on tehokas, joten kaipaisin oikeastaan vain sitä avaavan keskustelun laajentamista aineistoluvuissa. Muiden tutkijoiden tuloksia voisi myös käsitellä myönteisemmässä valossa. Nyt väitöskirjoille tyypilliseen tapaan nostetaan esiin omien tulosten erityisyyttä eikä juurikaan rakentavasti tukeuduta tai keskustella aiempia tulkintoja vahvistavista tuloksista, mutta tämä on kyllä hyvin yleinen piirre eikä tämän työn erityisheikkous.

Tutkimuksen toteutusprosessi ja aineistot kuvataan luvussa kaksi. Tutkimus taustoitetaan asianmukaisesti ja omat valinnat ovat asiantuntevasti perusteltuja. Aineisto on huomattavan laaja ja selkeästi koottu Kuvioon 1. Kuvio tosin osoittaa vain mitä arkistoa on käytetty, eikä kokonainen arkisto voine vielä olla sama kuin Liukkoson sieltä valikoima aineisto. Tämä tarkennus jää edelleen tekemättä, mutta toisaalta pidän hiukan epämääräistä laajuutta myös sosiologisen menetelmän antamana mahdollisuutena, jonka Liukkonen sulavasti käyttää. Työtapa käsittää sekä jo aiemmin tutkittujen kortistojen huolellista uudelleentarkastelua juuri naismurhien kannalta että erityisesti erilaisten dokumenttityyppien uutta rinnakkaisvertailua. Pidätyskorttien ja vankikorttien vertailu on tutkijan tärkeä oivallus, jonka toteutus ja rohkeat päätelmät ansaitsevat kehu.

Valtava arkistoanalyysi on selvästi toteutettu huolella. Pidän sanavalintaa ”salapoliisityö” Liukkoson asennetta kuvaavana, mutta ongelmallisena. On hämmästyttävää, että tutkija tulee edes ajatelleeksi tekevänsä lastenkirjallisuudesta tutun hahmon, salapoliisin, työtä. Tämä leikillinen kielikuva ei mielestäni kuvaa huolellista arkistotyötä, vaan hahmoa joka hiipii (salaa?) ja kääntyy yllättäviin suuntiin. Toki Liukkonen selvästi on ollut sikäli luova ja rohkea tutkija, että hän on juurikin ehkäpä salapoliisimaisesti osannut lähteä uuden johtolangan myötä uuteen suuntaan, mutta tämä ominaisuus voisi kuvata taitavaa tutkijaa eikä sitä tarvitsisi vesittää kielikuvalla salapoliisi. Osuvampia laadullisen tutkimuksen nimikkeitä on. Luovimiseen liittyvää asiantuntijuutta mielestäni voisi pitää arvossa nimenomaan tutkijan ominaisuutena. Liukkonen

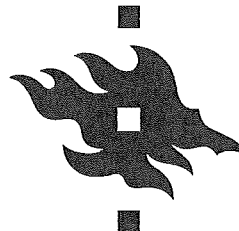
hallitsee aineistonsa ja hänen tulkintoihinsa voi luottaa. Erityisesti murhasyytteet vaativat erityisen huolellista perustelua, ja nähdäkseni ne ovat työssä riittävät.

Yksi työn selkeistä vahvuuksista on sen luettavuus ja selkeä kieli, tosin tässäkin syyllistytään aika ajoin liialliseen töksähteleveyteen. Pääosin aineistoluvut tarjoavat rikkaan ja elävän, karmaisevankin, kuvauksen sekä ajasta että leirin oloista ja muutamista henkilöhahmoistakin. Aineistositaatit ovat hienosti valittuja ja tukevat Liukkosen tulkintaa. Sitaatteja on välillä liikaa yhdessä ryppäässä, ja niitä voi jaksottaa siten, että joihinkin pysähdytään huolellisemmin avaten. Nykyinen tapa esittää aineistositaatti sisennettynä, mutta siten, että sisennyksessä on myös Liukkosen kuvaileva jatko, ei mielestäni ole mahdollinen. Sisennyksessä tulee olla ainoastaan suoria lainauksia. Tämä voi vaikuttaa pikkuasialta, mutta tällaiset pikkuseikat vaikuttavat suoraan siihen, kokeeko lukija olevansa tarkan ja huolellisen tutkijan matkassa. Tähän tulee löytää jokin muu ratkaisu. Lähteiden laatua tulisi myös pitkin matkaa kommentoida – onko kyseessä kirjoittajan oma kokemus vai yleinen huhu, yms. Usein alaviitemerkinnän jälkeen puuttuu välilyönti, mikä lisää huolimattomuusvaikutelmaa. Teknisiä virheitä ei kannata jättää viimeiseen versioon.

Ajoittain päätelmät olisivat vaatineet vahvempaa perustelua, mutta lisensiaatintyöhön nähden perusteluja on lisätty, ja ne osoittavat Liukkosen uskallusta tehdä tulkintoja. Esimerkiksi leirillä tapahtuneiden raiskauksien todentaminen osoittaa, että Liukkonen päättelee uskottavasti sijoittamalla erilaisia todennäköisiä ilmiöitä rinnakkain, mutta olen myös tehnyt paljon pieniä huomautuksia juuri tähän kohtaan, jotta päättelyketjun heikkouksia vahvistettaisi (ks. liite, jonka lähetän väittelijälle suoraan). Havainto, että sekä uhrin että teloittajat olivat nykymääritelmän mukaan usein lapsia/alaikäisiä, on huomionarvoinen ja sitä voisi vielä enemmän korostaa tutkijan tärkeänä kontribuutiona. Emansipaatiosta (s. 132-) olisin lukenut mielelläni enemmänkin. Sivun 141 lopputulkinta menee mielestäni liian pitkälle ja sitä voisi lieventää tehokkuuden kärsimättä. Aineistoluvuissa voisi ylipäätään ylikorostavia sanoja karsia ja kirjoittaja voisi luottaa siihen, että aineiston julmat yksityiskohdat kyllä puhuvat puolestaan.

Työtä lukiessa tulee muistaa sen keskeinen menetelmä ja teoriakehys: se ei pyri ehdottomalla varmuudella osoittamaan, mitä tapahtui, vaan eri aineistojen valossa esittämään todennäköinen tulkinta siitä, mitä tämän leirin oloissa mahdollistui. Joidenkin lähteiden todistusarvoa olisi kuitenkin pitänyt erikseen pohtia, erityisesti Riku Rouanteen vuoden 1928 teksti, jota käytetään paljon, olisi vaatinut kontekstualisoinnin. Sitä käytetään kuitenkin useimmiten rinnakkain muiden lähteiden kanssa, joten en näe tässä varsinaista ongelmaa, olisin vain halunnut lukea siitä enemmän.

Leirin naisten nykyajattelun mukaan järkyttävän kohtelun ja teloitukset näyttäisi mahdollistaneen monen seikan summa, joiden yhdistelmää muilla leireillä, esimerkiksi Tampereella, ei ilmeisesti ollut. Saksalaisprikaatin ja suomalaisen pataljoonan suhteet, sen komentajan Hans Kalmin persoona, ylemmän johdon tiedonpuute ja mahdollinen välinpitämättömyys Hennalan tilanteesta

(joka tosin korjattiin), punavankien vieraus Lahdessa, paikallisten hyötyminen leiristä ja erityisesti yleinen kuva naisvankien vaarallisuudesta, ovat kaikki mielenkiintoisia seikkoja joita Liukkonen punoo yhteen. Näistä yksi, mutta erityisen olennainen on ajan rotuoppi, viholliskuvat ja systemaattisesti mediassakin lanseerattu eugeniikka, jonka puolestapuhujilla oli selkeät yhteydet leirin johtohahmoihin. Liukkonen perustelee varsin rohkeat päätelmänsä aineiston avulla hyvin mielenkiintoisesti ja luotettavasti.

Työn heikkous on epätasaisuus, josta seuraa myös kieliasun ajoittainen kömpelyys, vaikka kieli ja ilmaisu pääosin ovatkin hienoa sosiologista tulkintaa. Aineiston käsittely on vaatinut valtavan työn ja on ansiokas, mutta edelleen osin puutteellisesti raportoitu. Tulkinta on omasta mielestäni luotettava, mutta vaatii lukijalta jälkistrukturalistista otetta jota kirjoittaja itse ei kaikilta osin noudata, tai toisaalta luottamusta aineiston käsittelyn huolellisuuteen, jota ei tässä versiossa ihan vielä aivan niin tarkkaan esitetty, että välttämättä vielä täysin vakuuttaisi epäileväisintä historiallista realismia kannattavaa lukijaa. Kohdat, jossa yllättäen nostetaan esiin aiempaa tutkimusta omien tulkintojen rinnalle – erityisesti Hanna Arendtin ajattelu hypähtää esiin siellä täällä – tulisi sitoa selkeämmin osaksi pohdintaa. Tällöin Arendtin tai Baumanin ajatusten konteksti tulee myös ottaa esiin, täysin yksi yhteen rinnastusta Hennalan ja natsi-saksalaisen hallinnan kanssa ei kannata tehdä, vaan yhtäläisyyksiä voi pohtia.

Naisten hirvittävä kohtelu ja siitä myös historiankirjoituksessa vaikeneminen tulevat uskottavasti osoitetuksi, kuten myös kytkös, jonka mukaan punavankien, erityisesti naisten ja lapsien, julman kohtelun mahdollisti useampi tekijä, mutta erityisesti rotuhygieniä. Nämä johtopäätökset ovat täysin uskottavasti perusteltuja, ja näiden voi katsoa olevan tämän työn päätulokset.

Vilpittömästi puollan työn hyväksymistä ja toivon, että tätä seuraa, pienin muokkauksin, suurelle yleisölle aukeava yleiskielinen teos aiheesta. Vaikka usein ajatellaan, että populaari historiankirjoitus väistämättä yksinkertaistaa teoreettisen asetelman, pitäisin tällä kertaa tärkeänä, että poststrukturalistista näkökulmaa ei häivytetä, vaan avataan. Uskon, että Liukkonen kykenee ilmaisemaan kysymyksensä ”miten tällainen mahdollistui” siten, ettei se lankea yksinkertaistavaan näennäisrealismiin. Aiheen kannalta Liukkonen ote on toimiva ja mielestäni yksi työn varsinaisia ansioita, eikä siitä tule uutisoinnissakaan luopua.

Lähetän väittelijälle myös pieniä kommentteja sisältävän version käsikirjoituksesta, jonka huomautuksia hän saa huomioida parhaaksi katsomallaan tavalla.

Helsingissä 28.9. 2017

Elina Oinas